

дення, в практичній площині активом як центральних, так і місцевих органів влади.

Загалом робота виконана на високому рівні є корисною і своєчасною. Дане видання зацікавить досить широкий загал читачів, всіх хто цікавиться вітчизняною історією. В цілому монографія В.Г.Байдича відповідає вимогам, що висуваються до робіт такого ґтибу, вміщує ряд елементів наукової новизни, є корисною і своєчасною.

Ю.А.Хоптяр

Васильєв В. Політичне керівництво УРСР і СРСР: динаміка відносин центр-субцентр влади (1917–1938) [Текст] : [монографія] / Валерій Васильєв ; НАН України, Ін-т історії України. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2014. – 375 с.

В період проголошення та становлення незалежної України, історичною наукою звертається особлива увага на об'єктивне та всебічне висвітлення процесів, пов'язаних з вітчизняною історією. Переосмислення існуючої творчої спадщини дослідниками різних шкіл і напрямків, введення до наукового обігу нового джерельного матеріалу, сприяє всеохоплюючому аналізу історичних процесів. Розбудова суверенної держави передбачає діяльність спрямовану на створення об'єктивної історичної правди, вимагають глибокого розуміння вітчизняної історії.

З огляду на це дослідження В.Ю.Васильєва “Політичне керівництво УРСР і СРСР: динаміка відносин центр-субцентр влади (1917–1938)” є надзвичайно актуальним, оскільки вказана проблематика підлягає певній переоцінці у підходах та інтерпретаціях.

Рецензована монографія виявилася досить комплексним та ґрунтовним дослідженням. Чітка структура роботи, що побудована відповідно до складного плану і включає вступ, сім розділів, висновки, список використаних джерел та літератури, дозволяє досягти визначеної мети та завдань.

Методи дослідження робіт такого ґтибу відіграють визначальне значення для досягнення поставленої мети та завдань, тому автор їх ретельно добрав. Від так основним методом дослідження було обрано аналіз інтерактивних дій, персональних та інституційних конфліктів у відносинах центр-субцентр влади у процесі розробки та прийняття політичних рішень, їх реалізації, оцінки ситуації, що виникала у ході реалізації, коригування політичного курсу. Складовою аналізу

стало вивчення діяльності партійно-радянських, силових та інших органів, контролю центру влади за виконанням рішень субцентром влади, комунікацій та обміном інформацією у ході виконання політичних рішень, реагування суспільства тощо. Оскільки більшовицькі вожді були високо ідеологічно вмотивованими політичними акторами, особлива увага зверталася на обґрунтування тих чи інших рішень, співвідношення ідеологем та їх інструменталізацію під час реалізації політичного курсу, коригування його окремих аспектів. Аналіз здійснювався на принципах історизму, об'єктивізму з урахуванням ціннісного виміру, системності та структурної функціональності.

Підготовка монографії відбувалася за умов інтелектуальної автономії – незалежно від різноманітних, часто однобічних впливів і є цілком самостійним дослідженням.

Перевагою роботи виступає те, що автор вперше здійснив комплексне розкриття динаміки відносин між політичним керівництвом УРСР і СРСР. В монографії на основі широкої документальної бази, значна частина якої вперше вводиться до наукового обігу, досліджуються не публічні аспекти політичного курсу Кремля в радянській Україні в період між двома світовими війнами. Одночасно, залучивши значний масив архівного, документального матеріалу, чисельні монографічні роботи авторів ХХ–ХХІ ст., статистичні матеріали, періодичну пресу, автору вдалося створити ґрунтовне та суцільне полотно відповідного історичного процесу у визначений період. Джерелознавчу базу роботи склали джерела кількох видів. До першого увійшли історичні праці, які є не лише історіографічним джерелом, але й історичним джерелом. Викладені в них факти несуть цінну інформацію щодо процесів та подій, історичних осіб та їх діяльності.

Мемуари та спогади учасників подій, які досить часто залучені до аргументації автора, дозволили встановити чисельні факти, що не відобразилися в інших видах джерел, але мали серйозне значення для реконструкції подій. Мемуарам та спогадам властива суб'єктивність, тому здійснювався критичний аналіз їх достовірності з встановленням місця, яке займали автори у історичних подіях, їх обізнаності з ними.

Так як методологія дослідження спрямована на аналіз здебільшого не публічних відносин між керівниками Компартії, автор протягом кількох років виявляв та опрацьовував архівні матеріали восьми архівів України, США, Росії.

Підкреслимо, що вивчення істориками, у тому числі автором нових документів з розсекречених архівних справ, суттєво змінило уявлення про радянську державу – вона почала сприйматися як об'єкт соціальної історії через дослідження її діючих акторів, функціонування апаратів та бюрократії, форм переговорів та конфліктів, які відбувалися у процесі управління. Мова йде про відмову від використання терміну “держава” в якості деперсоніфікованої форми, що нав'язує власну волю. Напроти, її необхідно розглядати як середовище постійної напруги та протиріч, конфліктів і їх вирішення. Нові праці істориків різних країн світу довели, що з точки зору управління природа диктатури була “полікратичною” – управлінські функції здійснювали партійні органи різного рівня,

урядовий апарат та радянські органи (зрозуміло, що вони були зрощені в умовах диктатури), господарський апарат, керівництво ВНК-ОДПУ-НКВС, Червоної армії тощо. Проте, на відміну від ліберально-демократичних режимів, усі інститути та щаблі управління об'єднувалися у високо централізованій системі управління, яку очолювало політбюро Компартії, а керівники загальнодержавних інститутів репрезентували їх інтереси на вищому партійно-державному рівні. Зі зміною пріоритетів у політиці керівництва Компартії змінювалась структура та обсяг управлінських функцій партійно-державних інститутів.

В зв'язку з цим автор слушно зазначає, що корисною для подальшого розуміння динаміки диктатури, дій керівництва Компартії та їх наслідків є констатація факту, з яким згодні усі історики: 1930-ті рр. були періодом формування сталінізму, коли тривали серйозні конфлікти між двома логіками функціонування влади. З одного боку, існувала логіка адміністративно-командної системи – представників державного апарату, який ускладнювався, ставав різномірним, та був вимушеним контролювати усе більше сфер життя суспільства, що чинило опір режиму. Це була бюрократична логіка індустріальної держави, в основі якої – принципи компетентності, професіоналізму. З іншого, – логіка Й.Сталіна і його групи, в основі якої була деспотично-поліцейська концепція влади, що руйнувала усі політичні, професійні, особисті зв'язки, котрі були джерелами солідарності бюрократії. Американський історик М.Левін характеризував такі конфлікти як “інституційну параною”, що складала сутність сталінізму. Він описав її як почуття безсилля, що розвивається у вузькому колі вищого керівництва, а потім у лідера цього керівництва. Чим сильніше центральна влада, тим сильніше це почуття безсилля.

В унісон часу звучить в роботі думка про те, що в цілому, образ сталінської держави як суворо дисциплінованої структури, яка була в змозі нав'язати свою волю суспільству, у наш час розглядається як помилковий. Добре відомі недоліки в організації сталінського партійно-радянського апарату, його внутрішні розбіжності та відсутність контролю за його діяльністю, особливо в сільській місцевості. Керівництвом країни усвідомлювалась необхідність корегування політики у відповідь на соціальний опір. Доцільно зауважити, що радянська держава, як будь-яка інша, діяла не у “вакуумі”, але вона завжди спрямовувалася вищим політичним керівництвом, яке було глибоко ідеологічно вмотивованим. Якщо мова йдеться про ліберально-демократичні політичні режими та суспільства, то за них сильна, ефективна держава розвивається як координуючий центр з метою зміцнення суспільного порядку, збереження єдності країни, регулювання конфліктів між соціально-політичними групами, мобілізації ресурсів для розвитку суспільства і його захисту. Утім, тоталітарна радянська держава знищує ринкову економіку, намагається витіснити її плановою з метою побудови “безкласового” комунізму та “підведення під себе” відповідних безтоварних економічних відносин (переконливе логічне обґрунтування цього зробив С.Кульчицький). У такій ситуації держава породжує проблеми розподілення ресурсів та планування. Вона не в змозі забезпечити ефективне та справедливе розподілення, а пануючі

органи приречені на помилки. Тому завжди існують проблеми управління, що породжують численні конфлікти між його структурами та між ними й суспільством. Таке бачення держави обумовлює ефективність дослідження балансу, що коливався, між центральним керівництвом та інституціональною автономією у кожній специфічній сфері політики. Конкретно-історичне вивчення нюансів такого балансу дозволяє подолати певну схоластичність “тоталітарних” та “ревізійських” підходів. Особливо це стосується відносин між центром влади в державі та регіональними субцентрами. Нині існує значна кількість літератури присвяченої взаємовідносинам центру та регіонів в останні роки існування Російської імперії та радянську добу. Важливим для розуміння проблематики є погляд на історію Російської імперії, а потім СРСР крізь конфлікт доцентрових та відцентрових тенденцій. Відцентрові тенденції породжувалися національними та етнічними групами, які намагалися послабити владу центру, домагалися більшої автономії для провінційних центрів та столиць. Крім того, вони відображали тиск селянських громад, організацій робітників на структуру управління. Доцентрові тенденції бажали зберегти владу в центрі держави шляхом розширення повноважень центральних органів управління, встановити контроль над національними групами, регіональними центрами та громадами. Домінуючу роль грали відцентрові сили у періоди послаблення центральної влади: в роки революційної кризи 1905–1906 рр.; революцій та громадянських війн 1917–1921 рр.; горбачовських реформ та розпаду комуністичної держави 1985–1991 рр. Але були часи різкого загострення доцентрових тенденцій, виняткового зосередження влади. Найбільш яскраво такі тенденції проявилися наприкінці 1920-х – першій половині 1950-х рр., тобто в, так звану, епоху Сталіна. Між “хвилями” граничної централізації влади та її дезінтеграції існували роки відносної рівноваги: існування царської імперії після 1906 р.; часи непу 1920-х рр.; ера реформ М.Хрушова наприкінці 1950-х – на початку 1960-х рр.

Особлива увага в роботі звертається на процеси формування компартійно-радянського субцентру влади в Україні, конфлікти між керівництвом УСРР і РСФФР у процесі створення СРСР, посилення контролю Й.Сталіна за діяльністю керівництва КП(б)У і при цьому автору вдалося уникнути однобічності та шаблонності. Монографія насичена фактичним та аналітичним матеріалом, що зконцентрований в розділах які відображають різні історичні аспекти відносин центра-субцентра державної влади. Автор наголошує, що для розробки даної проблематики важливе значення має твердження С.Кульчицького про “субцентр влади” в радянській Україні. Зважаючи на зрозумілу й коректну характеристику радянської влади, як олігархічної диктатури керівництва Компартії, термін “субцентр влади” дозволяє логічно пояснити процес делегування владно-управлінських функцій комуністичними вождями партійно-радянським структурам в радянській управлінській системі. Цей процес обумовлювався, перш за все, складним характером держави та суспільства.

Крім того, в дослідженні знайшли своє відображення як позитивні здобутки, так і трагічні періоди етнокультурного геноциду в роки голодоморів, масових

беззаконь та політичних репресій в Україні.

Підвищений інтерес викликають наведені у праці узагальнені матеріали у висновках про те, що загалом аналіз динаміки відносин центр-субцентр влади у 1917–1938 рр. свідчить, що Кремль не міг допустити, щоб субцентр влади в Україні мав реальні широкі владно-управлінські повноваження і це підтверджувалося вивченням участі керівників КП(б)У у процесах вироблення та ухвалення політичних рішень вождями ВКП(б) стосовно України, тощо.

Довідниково-інформаційний характер роботи, що доповнює її науково-публіцистичний стиль дозволяє широко застосовувати її в умовах сьогодення, на практиці органами управління різних рівнів.

В цілому робота виконана на високому рівні є подією в дослідженні вітчизняної історії. Дане видання зацікавить досить широке коло читачів від вищої до загальноосвітньої школи. Загалом монографія В.Ю.Васильєва відповідає вимогам, що висувуються до робіт такого рангу, вміщує ряд елементів наукової новизни, є своєчасною і практичною.